

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ ІНТЕГРОВАНОЇ ЛОГІСТИЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті розглянуто теоретичні аспекти формування трансакційних витрат інтегрованої логістизації процесів на підприємствах. Представлено функціонально-структурний та інституційний підхід для обґрунтування сутності і пояснення впливу трансакційних витрат на логістичну діяльність.

The article deals with the theoretical aspects of the formation transaction costs of logistics processes in enterprises. The functional and structural and institutional approach to study the nature and explain the effects of transaction costs on logistics activities are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Обговорення теоретичних і практичних проблем розвитку концепцій та методологічного апарату логістики знайшло широке відображення в економічній літературі, де значну увагу приділено вивченню логістичних систем, ланцюгів та інших логістичних структур, що створюються з метою оптимізації економічних потоків. У вітчизняній економічній літературі проблеми логістичних витрат розглядаються недостатньо повно.

Крім того, поки що недостатньо висвітлено питання щодо доцільності застосування інституційного підходу для обґрунтування сутності і пояснення впливу такого аспекту як трансакційні витрати інтегрованої логістизації процесів, які істотно знижують ефективність логістичних процесів на підприємствах.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми логістичної діяльності в умовах розвинутої ринкової і трансформаційної економіки досліджуються як вітчизняними так і зарубіжними науковцями, серед яких можна виділити: В. Н. Амітан, Л. В. Балабанова, М. С. Дороніна, Є. В. Крикавський, Р. Р. Ларіна, В. Є. Ніколайчук, О. М. Тридід, Н. І. Чухрай, О. О. Шубін, Б. А. Анікін, А. М. Гаджинський, Л. Б. Міротін, А. І. Семененко, В. І. Сергеев, Д. Бауерсокс, Дж. Бушер, Д. Клосс, Дж. Хескетт та інших.

Широке коло завдань та методів їх вирішення, пов'язаних з дослідженням трансакційних витрат в умовах ринкової трансформації, знайшло відображення в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них: С. Архієреєв, І. Булеєв, І. Коропецький, В. Радаєв, В. Тамбовцев, А. Олейник, А. Шаститко, Х. Демсітц, Р. Коуз, Д. Норд, О. Уільямсон та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте деякі теоретичні, методологічні та практичні аспекти потребують подальших досліджень. На сьогодні відсутні комплексні дослідження питань сутності трансакційних витрат інтегрованої логістизації процесів на підприємствах. Це зумовлює необхідність подальших теоретико-методичних та прикладних досліджень у цьому напрямку. Вирішення поставлених завдань визначає актуальність дослідження як у теоретичному, так і в практичному плані. Теоретичну і методологічну основу дослідження складають фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці та методичні розробки провідних учених в галузі логістики.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити доцільність застосування інституційного підходу до аналізу логістичних процесів на підприємствах базою якого є уточнення економічної сутності трансакційних витрат інтегрованої логістизації процесів на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фірма є однією із основних ланок ринкової економіки, яка відрізняється певною двоїстістю: вона одночасно є і споживачем і виробником. Поведінка фірми в ринковому середовищі визначається певною низкою факторів: попитом на продукцію; цінами на сировину, матеріали, комплектуючі вироби тощо; конкурентним середовищем на ринку; наявним капіталом; інституційним середовищем тощо.

З точки зору кібернетичного підходу фірму можна розглядати подібно чорному ящику, на вході якого – ресурси, а на виході – готова продукція. Передавальна функція фірми, яку варто розглядати як співвідношення вхідних і вихідних параметрів, і визначає рівень її конкурентоспроможності. Вихідні параметри значною мірою детерміновані зовнішнім економічним середовищем і на них фірма може впливати досить обмежено. Ефективність використання ресурсів, зниження логістичних витрат значною мірою залежать від самої фірми.

Оптимізувати рівень використання ресурсів, не вдаючись до методів логістики, в рамках традиційної орієнтації та організації виробництва, на думку автора, не представляється раціональним. Витрати виробництва та їх ресурсна основа є базою ціноутворюючого чинника, який доцільно розглядати із залученням аналітико-логістичного інструментарію.

Таким чином, для ефективного управління потоками в економічних системах підприємств логістична діяльність має бути спрямована на ефективне управління, планування та забезпечення матеріальних і відповідальних їм інформаційних і грошових потоків.

З позицій інтегрованої логістики основні характеристики ефективного розподілу ресурсів у сфері виробництва, споживання і обміну представлено на рис. 1.

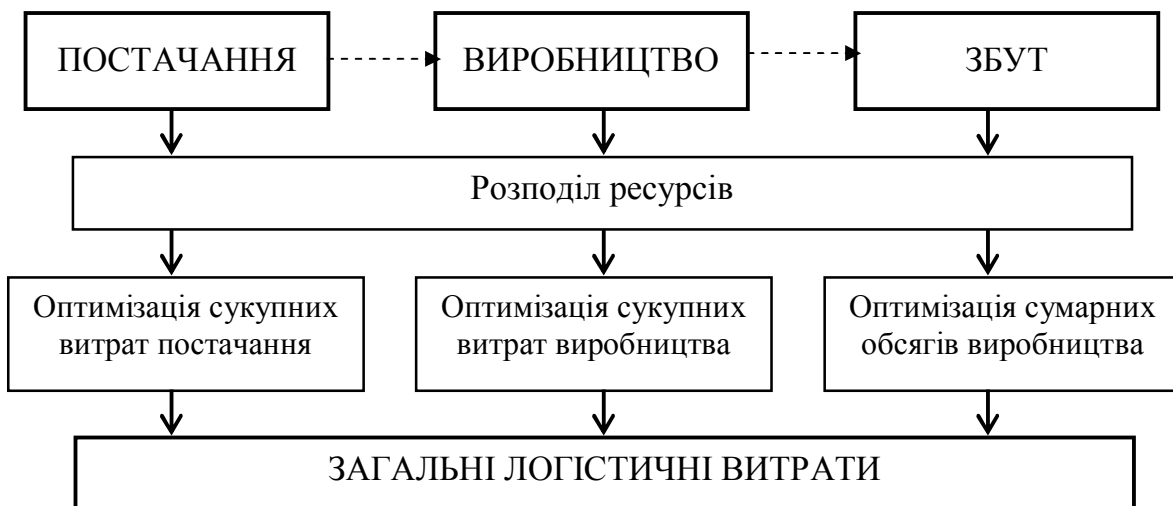

Рис. 1. Логістичний розподіл ресурсів та формування витрат (розроблено автором на основі [1, с.10; 2, с.14])

Сутність, зміст та структура логістичних витрат визначаються сферою охоплення логістичних процесів. Це є поясненням широкого спектра логістичних витрат. Складові елементи логістичних витрат не можуть аналізуватися ізольовано один від одного. Вони відображаються в різних фінансових та облікових документах і не завжди щодо них ведеться окремий облік.

Логістичні процеси, що охоплюють матеріальні, інформаційні та фінансові потоки на підприємствах і в кінцевому рахунку призводять до виникнення певних витрат, які в існуючій господарській практиці вітчизняних підприємств не завжди ототожнюються з витратами в класичному розумінні. Однак вони впливають на загальні результати діяльності підприємства та кінцеві фінансові показники.

Автор Ч. Сковронек наводить такі основні групи господарських подій, пов'язаних з логістичними процесами, які знаходять відображення у фінансових показниках діяльності підприємств [3, с.289], а саме: 1) використання робочої сили, засобів та предметів праці,

а також сторонніх послуг, пов'язаних з реалізацією логістичних процесів; 2) платежі підприємства, що є компонентами витрат на діяльність або елементами розподілу прибутку; 3) зменшення активів підприємства у результаті неефективності логістичних процесів; 4) втрачений прибуток, пов'язаний з недосконалістю логістичних процесів.

Справедливо зазначити, що перераховані компоненти логістичних витрат та кінцеві фінансові результати логістичних процесів мають різний економічний зміст.

Так, Є. В. Крикавський [4, с.311] розуміє під логістичними витратами суму витрат на управління та реалізацію логістичних процесів у визначених межах переміщення матеріальних потоків.

Л. Б. Міротін [5, с.9] представляє логістичні витрати як витрати трудових, матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів, що включаються до складу логістичних витрат обумовлені виконанням підприємствами своїх функцій щодо виконання замовлень споживачів.

Аналіз управління логістичними витратами з точки зору Р. Р. Ларіної [6, с.76], передбачає урахування всіх видів витрат, пов'язаних з підготовкою, виробництвом та реалізацією продукції, дослідженням процесу і організацією управління рухом потоку витрат – від початку застосування ресурсів у виробничому циклі до трансформації витрат в готову продукцію, що прямує до споживача.

На думку автора, досить повний підхід до категорії логістичних відображено у Т. В. Алесінської [7, с.82]. Під логістичними витратами науковець розуміє суму всіх витрат, пов'язаних виконанням логістичних операцій: розміщенням замовлень на поставку продукції, закупівлею, складуванням продукції, що надходить, внутрішньовиробничим транспортуванням, проміжним зберіганням, зберіганням готової продукції, відвантаженням, зовнішнім транспортуванням, а також витрати на персонал, устаткування, приміщення, складські запаси, на передачу даних про замовлення, запаси, поставки.

Підсумувавши вищезазначене, логістичні витрати можна представити у вигляді схеми, яку ілюструє рис. 2.

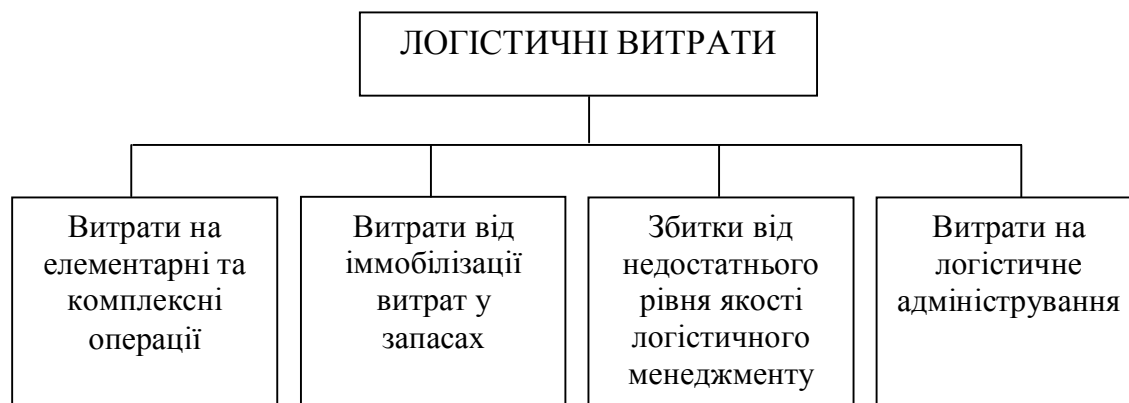

Рис. 2. Складові логістичних витрат

Справедливо зазначити, що логістичні витрати є якісним показником ефективності функціонування логістичної системи підприємства.

Динаміка та результати логістичних процесів залежать значною мірою від ефективності трансакцій учасників логістичної діяльності. Т. Фішер відзначає, що «кожна передача товарів, послуг, майнових прав, що здійснюється між фізичними і юридичними особами, представляє собою трансакцію» [8]. Дж. Коммонс вважає, що «трансакція – це не обмін товарами, а відчуження і присвоєння прав власності, створених суспільством» [9, с.208]. Така ж позиція просліджується у дослідженнях А. Е. Шаститко, який під трансакцією розуміє діяльність людини у формі відчуження та присвоєння прав власності прийнятих у суспільстві, що здійснюються в процесі планування, контролю за виконанням зобов'язань, а також адаптацією до непередбачених обставин [10, с.4–5].

Таким чином, безсумнівно, що трансакційні витрати обов'язково присутні при реалізації усього комплексу логістичних процесів. Саме тому важливого значення для аналізу ефективності логістичної діяльності набуває виявлення трансакційних витрат, пов'язаних з закупівлею, транспортуванням та складуванням ресурсів, виробництвом продукції, складуванням готової продукції, транспортуванням та збутом готової продукції, тобто трансакційних витрат інтегрованої логістизації процесів.

Найбільш логічним, на думку автора статті, є твердження С. І. Архієреєва про те, що «класифікація трансакційних витрат на базисному рівні повинна включати більш великі одиниці – типи трансакційних витрат, а види витрат повинні виділятися для кожного із типів – витрат, пов'язаних з витратами і витрат, пов'язаних з затратами» [11, с.26–28; 12, с.10].

Використовуючи зазначений підхід, до видів трансакційних витрат, що виникають при здійсненні інтегрованої логістизації процесів, варто віднести такі:

1. Витрати непередбачених подій. Вони виникають через зміни у зовнішньому середовищі, що може чинити прямий або непрямий вплив на процес логістичної діяльності, унаслідок чого виникають втрати для деяких суб'єктів логістичних процесів. Найважливішими елементами середовища прямого впливу є державні і законодавчі органи, інститути, ринки факторів виробництва, конкуренти, постачальники тощо. Компонентами середовища непрямого впливу вважають міжнародне, соціокультурне й економічне оточення, політичні, екологічні, культурні фактори, стан науки і техніки, а також ціннісну орієнтація суспільства. Виключити частину витрат цього виду можна за допомогою страхування.
2. Витрати непередбачених дій, пов'язані з результатами подій, що не були розглянуті суб'єктами логістичної діяльності й обговорені в контрактах, але через які сторони несуть втрати.
3. Витрати, пов'язані з можливим різночитанням положень контракту.
4. Витрати непогодженості законодавства або інших нормативних актів.
5. Витрати відсутності діючого контролю і примусу до дотримання законодавчих норм.
6. Витрати опортуністичного походження, що виникають через несумлінне поведіння суб'єктів логістичної діяльності, відхилень від виконання умов договорів, що пов'язано, насамперед, з нездатністю підприємців здійснювати свою діяльність в умовах ринкової економіки.

На думку автора статті, до другого типу трансакційних витрат інтегрованої логістизації процесів доцільно віднести такі:

1. Витрати на укладення контракту, що включають витрати на ведення переговорів, формування висновку та оформлення контрактів, контроль за їх дотриманням. З огляду на специфіку взаємин суб'єктів логістичного процесу, при розробці і просуванні продукції на ринку ці витрати можуть мати значну вагу.
2. Інформаційні витрати включають витрати часу та ресурсів на одержання й обробку інформації, на пошук і добір потенційних партнерів, перевірку їхньої надійності, а також витрат, що виникають через невірну інформацію. Очевидно, що наявність інформації як про предмет рішення, так і про наслідки реалізації такого рішення, може значно знизити ймовірність помилки.
3. Витрати на специфікацію та захист прав власності – це, насамперед, витрати на утримання судів, державних органів, а також витрати часу і ресурсів, необхідних для відновлення порушених прав при здійсненні логістичної діяльності, а також втрати від незадовільної їхньої специфікації та ненадійного захисту.
4. Витрати на проведення розрахунків при здійсненні логістичної діяльності.

На основі розглянутих видів класифікації трансакційних витрат, та враховуючи те, що вони виникають на усіх стадіях здійснення логістичної діяльності, на погляд автора, можна запропонувати таку узагальнену схему взаємозв'язку трансакційних витрат зі стадіями трансакцій логістичної діяльності, представлену на рис. 3.

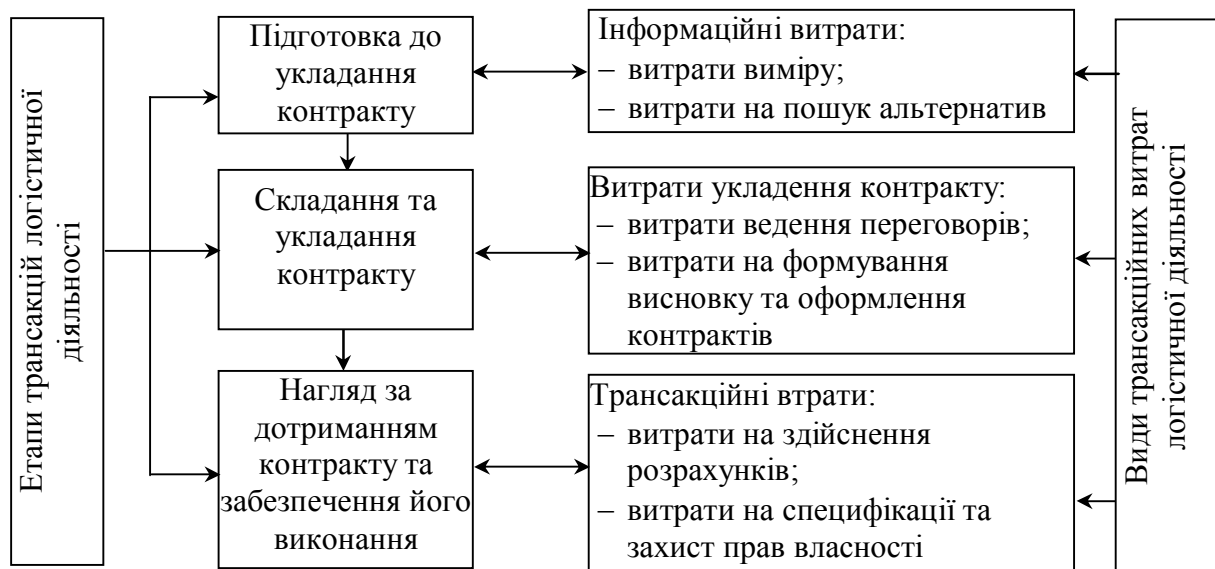

Рис. 3. Взаємозв'язок транзакційних витрат логістичної діяльності зі стадіями транзакцій

Використовуючи інституційний підхід, усі логістичні витрати виробничого процесу можна розділити на трансформаційні (або виробничі, тобто пов'язані з процесом перетворення факторів виробництва в готову продукцію) та транзакційні (рис. 4).

Рис. 4. Структура логістичних витрат

Таким чином, трансакційні витрати інтегрованої логістизації процесів – це складна економічна категорія, пов'язана з доступом до інформації, придбанням прав на різні об'єкти, укладенням та оформленням контрактів, подоланням опортунізму при здійсненні логістичної діяльності, що виникають на усіх етапах циклу виробничого процесу.

Трансакційні витрати інтегрованої логістизації процесів виникають в різних видах логістичної діяльності та значною мірою впливають на управління матеріальним потоком, а також супутніми інформаційними та фінансовими потоками.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, запропонований підхід дозволить підвищити ефективність управління інтегрованою логістизацією процесів промислового підприємства в стратегічному аспекті.

Стратегічні перспективи розвитку промислових підприємств вимагають формування нових підходів до процесу стратегічного управління логістичною діяльністю відповідно до встановлених стратегічних цілей. У зв'язку з цим існує нагальна потреба в подальшому теоретичному осмисленні стратегічних аспектів управління трансакційними витратами інтегрованою логістизацією процесів на підприємствах, що й обумовлює дослідження у цьому напрямку.

Список використаної літератури

1. Лукинський В. С. Модели и методы теории логистики / В. С. Лукинський. – СПб.: Питер, 2003. – 176 с.
2. Интегрированная логистика накопительно-распределительных комплексов (склады, транспортные узлы, терминалы): [учеб. для транспортных вузов] / [под общ. ред. Л. Б. Миротина]. – М.: Экзамен, 2003. – 448 с.
3. Сковронек Ч. Логистика на предприятии / Ч. Сковронек, З. Сариуш-Вольский. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 400 с.
4. Крикавський Є. В. Логістика. Основи теорії: [підруч.] / Є. В. Крикавський. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2004. – 416 с.
5. Миротин Л. Б. Эффективная логистика / Л. Б. Миротин, И. Э. Ташбиев, О. Г. Порошина. – М.: Экзамен, 2003. – 160 с.
6. Ларіна Р. Р. Логістичний підхід до управління макро- і мікроекономічними системами: [монографія] / Р. Р. Ларіна, О. Г. Череп, О. А. Лисенко. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 215 с.
7. Алесинская Т. В. Основы логистики. Общие вопросы логистического управления / Т. В. Алесинская. – Таганрог: ТРТУ, 2005. – 121 с.
8. Фишер Т. М. Координация управления качеством в свете теории трансакционных издержек [Электронный ресурс] / Т. М. Фишер. – Режим доступа: <http://www.ptpu.ru>.
9. Шаститко А. Е. Новая теория фирмы / А. Е. Шаститко. – М.: Экономический факультет МГУ им. Ломоносова, ТЕИС, 1996. – 244 с.
10. Шаститко А. Е. Неинституционализм / А. Е. Шаститко // Вестник московского ун-та. Серия «Экономика». – 1997. – № 6. – С. 3–22.
11. Архиреев С. И. Трансакционные издержки и неравенство в условиях рыночной трансформации / С. И. Архиреев. – Х.: Бизнес Информ, 2000. – 288 с.
12. Архиреев С. І. Трансакційні витрати в умовах ринкової трансформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / С. І. Архиреев. – Харків, 2002. – 32 с.

Прийнято до друку 02.04.2013